

■ Cavanşir YUSIFLI

16 iyul 2016

WWW.KASPI.AZ

Ədəbiyyat cavab çıxılsın sual deməkdir

Rolan Bart

Siz, şairlər! Görünən şeylərin xətrinə əşyaları mənasız yerə dartmayın şeirin içinə, buz dolabına ref deyə kitab yığmadınızsa...

Bu şeirlərdə əşyalara qəribə nüfuzetmə var, hətta bəzi məqamlarda ya sözlərin, ya da əşyaların belə deformasiya edildiyini duyursan. Hər də sənə elə gəlir ki, sözlər insan əli deyilmiş, insan baxışı altında yaşamış əşyaların içindəki çatları (necə ki, ürək-də çatlar olur) göstərmək və bildirmək üçündür. Bəlkə belədir. Səlimin şeirlərində, yeni bizim oxuduğumuz bəli şeirlərində demək olar eyni əşyalardır, rəf, tavan, kitab və sair, məsələ əşyaların sayının az olmasında və onların demək olar hər bir şeirdə təkrarlanması deyil, məsələ hər dəfə bu əşyalara eyni münasibətin fərqli çarətlərinin aşkar edilməsidir. Gözəl və bitkin şeirlərdə belə olur. Səlimin şeirlərinin əksəriyyəti eşidilməkdən ziyada duyulmağı, özü də dərinləndən,

si daşıyan bu nəsələrin bir-birini qəribə şəkildə izah və dəf etməsidir və bu iki hadisədən virtualıq hissi aşılanır, sən gördüyün, haçansa həzz aldığı şeylər, sən demə başqa keyfiyyətlərə də malikmiş, bu əşyalara başqa bucaq altından da görsənə bilərmiş.

Arabir heç baxma gətdiyin yollara, yeni ki, diqqətsiz yürü sən; Yeni ki, görmə - görməz ol - yeni ki, ele bil ölüsən;

Bu çox qəribə bir duyğudur, yuxarıda vurğuladığımız kimi, həmin iki hadisə - sözlərin və əşyaların bətnindəki nəsələrin görüşü ayrılması, qovuşması və bir-birini dəf etməsi sənənin yaşadığın və gördüyün həyatı, onun rəngini və koloritini dəyişdirir, həyat bəzən insanı elə vəziyyətlə qarşılaşdırır, qarşına elə şeylər çıxır ki, sanki yaşamırsan, az qalır instinktlər əsas rol oynasın, bir növ hər şeyə vermiş olursan.

Yeni ki, ruhunla bax bir az; özünə fərqli şey təklif et, gözüne; Yeni ki, bağırn çatlayar bənzəse gün günə,

Hər şeydən qabaq: reallığın özü nədir. Varmı, yoxmu? Çünki sən özün də bilirsen "...Əslində, yeni və yad olan hər kəşçün əslində bir dəfə yenidir..."

Bu şeirlərdə mətləbin, mahiyyətin üzə çıxmasında əşyalar mühüm rol oynayır, kəlmələr sadəcə bu əşyaların ən müxtəlif tərəflərini göstərir, yaxud bu yerlərə işıq salır. Disharmoniya. Şeirlərdə əşyalar yer səthində kor bucaq altında, yaxud köndələnlər yerləşir və bunlarla da əşyanın "faş olan tərəfi" dalınca başqa yaşantılar gətirir, keçmiş zaman, onun içinə gömülən hərəkətlər... həmin bu əşyaların faş edilən tərəflərindən boylanır və zamanın axan qanının dayandığını görürsən.

Təksən. Köndələnlər boşqablar yığılmış şkafların ağardar, masaya serilməmiş çirkli süfrəyə. Qarderob boyunca asılmış şalvarlar şax durar, yollar da acizli fəninin çəkdiyi ütüyə.

Təklilik tənhalıq deyil, dünyada sənəni dövrələyən əşyalarla tək qalmaqdı, səsini içinə çəkmiş və danışmaqdan

yorulub otursan, günahkar-günahkar boynunu irəli uzatsan, dönəcək açılmış kitab, "k"ya.

Sözdən hər fə keçid əşyaları unudurmur, əksinə onların funksionallığını üzə çıxarır. Məsələn, ikinci bənddəki əşyalar üçüncü bənddə "hərəkətə gəlir". Bu bir nəfəs kimidir, şeirin arxitektikasında nəfəs alıb-vermə "süjeti" gizlənilib, kitab açılır, vərəqlənir, yavaş-yavaş, yuxarıda son damcı sonuncu mısranın sonuna düşdüyündən hər şey - indiyə qədər duyduqlarına qarşı daha həssas olursan, kətil qabağa sürüşüb, yeni "dayanan" zamanın müstəvisindən başqa bir zamana doğru əyilibsən, "h" hərfinin üstündə, "h" - fanilik heçlik deyil, yoxluq deyil, baxırsan:

Təksən. Vərəqi çevirsən, görürsən sözlərin içində söz varmı, sözləri ağactək budamaq olarmı. Misağün, günahda "ah" var (əsas da bu imiş), qalanı bir az səs, bir az da səssizlik.

Burda söz nədənsə həm də gözə bənzədi, yaxud yanib qaralmış közə, ümumən şeirdə assosiativ zəncir sənəni ixtiyari gedişlər etməyə məcbur edir; bu yeni tipli şeirdir, tam olaraq assosiativ xarakterli deyil, indiyə qədər sınınamamış bir poetik sistemdir, nədirsə, sözlərlə (kəlmələrlə) əşyaların azca təmas tapıb "dilləndiyi", sözsüz danışdığı bir dildir. Proses ənənədə olduğunun tərsinə cərəyan edir, belə ki, əşyaların canındakı xasiyyətin, keyfiyyətin harasa köçürülməyindən getmir söhbət, əksinə sözlərin içindəki əşyaların sözlərdən kənardakı əşyalarla təması, qovuşub ayrılması bəhs mövzusunə çevrilir. Kəlmələrin içindəki hər bir söz ümumi anlamda əşyadır, yeni anlayış bildiren nəsnədir, məsələn, "ah"... Ona görə də poetik sistemdə assosiativlik ikinci dərəcəli vasitəyə çevrilir. Yuxarıdakı əşyaların görüntüdəyi səssizlik, səsin onları bütövlüklə tərk etməsi bu məqamda meydana çıxır: bir az səs, bir az da səssizlik...

Prosodiyada zaman üfüqdür, poeziyada şaquli, tutulub dayandırılmış zamana şaquli baxış, daha doğrusu bu iki xəttin kəsişməsi intibalar doğurur, həm də əşyaların "yerə, əslində məkana və zamana bitişən" altındakı metafizikanın gözünü açır; bu şeirdə bənd bitdikcə sözdən sözə, əşyadan əşyaya keçid metafizikanın bitib-tükənməz olmasına işarədir, sözlər parçalanıb açıldıqca təsəvvür sanki donuşluqdan çıxır, kəlmələr, onların içindəki əşyalar (özü də ilk baxışda və bu şeirə qədər - !) hiss etmədiyimiz əşyalar söz-söz titrəyir, canındakı enerjini və titrəyişi sonra gələne ötürür, deməli ilk baxışdan hiss etdiyimiz donuşluq açılacaq nə vaxtsa, əvvəlki bəndlərdəki güzgüyə çəkilən adam da təşrif getirəcək:

Tavandan aşığı sallanan beşbarmaq gılcıraq şahadət eder ki, adamlar acizdi yerdə. Qazadan sonra sənə işıqlar, qorxsan, təksən, şam yanır. İşıqlar başqa göylərə işarə oxunur şışpaşpaq şamda.

Şam yanır. Gözünü açırsan astaca: hansısa filmin əvvəli, ortası, sonudur. Toxunsa alin və böyrün sağdan taxtdakı soyuğa - çevilsən, təksən, saatın əsgər yerləşdi saniyəölçən aqrebi ya sənə qoruyur, ya da ki, abədi zamanı adimlə ölçür.

Qayıdaq "IX Hissə"yə. Bu şeirin təhlili bir sıra çətinliklər törədir, çünki orada ənənəvi mənada məzmun, süjet, dinamika, obraz... yoxdur, hər şey necə deyirlər, məlum oyunun dolaşdırılmasından, başqa lada keçirilməsindən başlanır. Bu uzun mətni oxuyanda hər şeydən qabaq belə bir sual meydana çıxır: üreyimizi coşdurən, bizi həyəcanlandıran, dolaşdırən, ruhumuzu məşğul edən bu mətnə poetik sirr nədən ibarətdir?

KƏLMƏLƏR VƏ ƏŞYALAR

I yazı

Səlim Babullaoglundun "IX hissə" şeiri barədə

əşyalardakı bütün çatları içinə alıb yaşamağı tələb edir.

Ədəbiyyatşünaslıqda "dəruni struktur" anlayışı var. Elə bir məqam ki, orada bədii mətnin bütün komponentlərinin fəlsəfi hişf edilir. Kəlmələrlə əşyaların qəliz münasibətlərinin pərdə arxası da. Sözlərlə əşyaların bu mürəkkəb və qəliz münasibəti Səlimin şeirlərində hansı mənada funksionallıq kəsb edir? Anlayırsan ki, sözlər əşyaların paxırını açmaq üçünmüş, ya da əksinə bu titrəyiş və təmasdan sözlərin də dərinliyi, daha doğrusu dərinlik ölçüsü görünməliymiş.

Onların üz-üzə, yaxud qarşı-qarşıya gəlib görüşdükləri an nələr baş verir? Hər şeydən əvvəl fanilik duyğusu aşılanır və bu duyğu əvvəldən sonadək dərinləşir, yeni əsl deyiləcək sözlər qəsdən yaddan çıxarılır, "təhkiyə axarında" itib-batır. Yalnız əşyanın yanından keçməklə, ona henirini hiss etməklə onları hər ikisinin daxilində illər, bəlkə əsrlər boyu yatıb qalmış nəsnelər oyanır, əsas olan heç bu da deyildir, əsas olan, mahiyyət səciyyə-

Yollar yollara bənzəse, həmişəki tanışlar gülərsə üzünə; Unut sən hər şeyi, yadlaşsın, yad olsun, qoy hər şey, yeni ki; əslində yeni və yad olan hər kəşçün yalnız bir dəfə yenidir...

Burda şair fəlsəfə iradə eləmir, hansısa formaldan çıxış eləmir, onsuz da məlum olan şeyləri poetik qəlib içinə salır. Bəs nə baş verir? Zənnimizcə, burada şairin səsi əslində kədr arxasından gəlir və burada əsas olan dilin, sözlərin, frazaların özləri yox, onların, xüsusən də dilin arxa planıdır. Yeni, müəlliflə implisit, "uydurma" müəllifin səslərinin qovuşub ayrılması o dəruni strukturun qalxan səsləri tel-tel göstərir. Bu hissələr əslində illər boyu həmin o arxa yaddaşda yığılıb qalan, bir-birini az qala basıtlayan düşüncələrin qaynayıb-qarışub nəhayət bu gün bu şeirin diliylə danışmasıdır. Yeni, real olan budur. Və bu qədər irreal olan, konturları görsənməyən, öz içində itib-batan şeyləri bu qədər real müstəvidə görməyən özü ciddi suallar doğurur.

yorulmuş əşyalar. Burada beş misra - beş sətir var, ancaq bunlarla son misra arasındakı məsafə müddətsiz zamanla ölçülə bilər. Zaman yorulub, kəfkilli saatın əqrəbləri yorulub, biri başını o birinin çiyninə qoyub, yeni zaman bitib, son damcı son misraya nöqtə kimi düşüb. Ancaq bu bitmək, bu bitmişlik nəhayətsiz, davamedici prosesdir, yeni, zaman hardasa axsa da, burda, bu məkanda donub qalıb, əvvəlki ovqat - boşqablar düzülmüş şkaflın masaya diş ağartması, şax duran şalvarların üstünə çəkilən fanilik... dünya durduqca davam edəcək, qıvrılacaq ağrı kimi... təklilik də belədir. Yeni, "həyat eşqi" arxa plana keçir, əsas olan "həyat yanğısıdır", daha doğrusu keçmiş təcrübələrdən qalan nisgilin bu günün içində mənalanması, insanı öləne qədər yandırmasıdır.

Sonra hərflərlə oyunlar başlayır - sözdən hər fə keçid, kətil və "k" hərfi...

Təksən. Uzunbel kətillə kənardan baxsan, çox şeyə bənzədə bilirsən sən onu: ağızaşağı baltaya; "h"ya.